

ΝΕΟΣ

ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

16

1922

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

ÉDITIONS
BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΣΤ΄.—31 Μαρτίου 1922.—ΤΕΥΧΟΣ Α΄.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ

Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ΡΙ κατάλοιπον ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἔργων ἀντιγραφέντων ὑπὸ τοῦ Ἀδ. Ἀδαμαντίου κατὰ τὴν 3 καὶ 4 Αὐγούστου 1895 πάντως κατ' ἐντολὴν τοῦ Σπ. Λάμπρου, ὅστις μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν ἐπεθεώρησε τὰ ἀντίγραφα παραβαλὼν ταῦτα πρὸς τὸν κώδικα, ἐξ οὗ ἀντεγράφησαν.¹ Τὰ δύο ταῦτα ἔργα ἀντεγράφησαν ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 215 κώδικος τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸ μὲν πρῶτον ἀρχεται ἀπὸ φύλλου 690β, τὸ δὲ δεύτερον ἀπὸ φύλλον 708, ὡς ὁ ἴδιος ὁ Ἀδαμαντίου σημειοῖ.² Τῶν δύο τούτων ἔργων τὸ μὲν πρῶτον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολή, ἣν ἐξ Ἀσίας, ἀρχιμάλωτος ὢν, πρὸς τὴν ἐκυτοῦ ἐκκλησίαν ἀπέστειλεν», τὸ δὲ δεύτερον «Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀθέους Χιόνας διάλεξις συγγραφείσα

1. Ἐν τέλει τοῦ πρώτου ἀναγινώσκομεν «ἐν Ρωσικῷ τῇ 3 Αὐγ. 1895

Ἀδ.

Παρεβλήθη

Σ. Λαμ.»

καὶ ἐν τέλει τοῦ δευτέρου

«Ἐν Ρωσικῷ τῇ 4 Αὐγούστ. 1895

Ἀδ.

Παρεβλήθη

Σ. Λαμ.»

2. Ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου «Ρωσικοῦ κώδ. 215 σ. 690 σελ. β» καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου «Ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ κώδ. 215 σ. 708».

παρὰ λατροῦ τοῦ Ταρωνίτου παρόντος καὶ αὐτηκόου γεγονότος». Εἶνε ὀφθαλμοφανές ὅτι πρόκειται περὶ δύο ἔργων τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὡς λίαν ὀρθῶς ὁ Λάμπρος ἔχει σημειώσει ἐν ἀρχῇ ἀμφοτέρων τῶν ἀντιγράφων δι' ἐρυθρᾶς μελάνης «Γρηγορίου Παλαμᾶ».

Τῶν ἔργων τούτων τὸ δεύτερον ἔχει ἐκδώσει ὁ Α. Ι. Σακκελίων ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1379 χειρογράφου τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου, τοῦ γραφέντος κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ἐν τῷ περιοδικῷ «Σωτήρ» ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Γρηγορίου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ ἀνέκδοτος διάλεξις»¹. Ἐν τῷ ἀνώτερω χειρογράφῳ τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου εὑρηγται δύο ἔργα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ.

1) φ. 408ῶ-4156 «Γρηγορίου Θεσσαλονίκης Ἐπιστολὴ ἦν ἐξ Ἀσίας αἰχμάλωτος ὢν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν ἀπέστειλε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ τὸν λαόν» καὶ

2) φ. 4156-418α «Τοῦ αὐτοῦ Πρὸς τοὺς ἀθέους Χιόνας διάλεξις συγγραφεῖσα παρὰ λατροῦ τοῦ Ταρωνίτου παρόντος καὶ αὐτηκόου γεγονότος»²

Τῶν δύο τούτων ἔργων ὁ Α. Σακκελίων ἐξέδωκε μόνον τὸ δεύτερον, τὴν πρὸς τοὺς Χιόνας διάλεξιν, θεωρῶν τὸ πρῶτον, τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν, «ἐκδοθεῖσαν ἐν τῷ ΡΝ τόμῳ τῆς τοῦ Μίγνηθ ἑλληνικῆς πατρολογίας».³ Ἄλλ' εἶνε φανερόν ὅτι ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ δὲν ἔχει ἐκδοθῆ οὐδ' εὑρηγται ἐν τῷ ΡΝ τόμῳ τῆς τοῦ Μίγνηθ ἑλληνικῆς πατρολογίας,

1. Σωτήρ τομ. 15 τοῦ 1892 σελ. 236 ἑ.

2. Ἐν. ἀν. σελ. 238. Ἀπὸ σελ. 236-239 εὑρηγται ἡ περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου πρβλ. καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σακκελίωνος τὴν περιγραφὴν τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 1379 χειρογράφου. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι ἡ περιγραφὴ τοῦ χειρογράφου ἐν τε τῷ καταλόγῳ τοῦ Σακκελίωνος, ὡς καὶ ἐνταῦθα. εἶνε ἑλλιπῆς καὶ πλημμελής, ὡς συμβαίνει συνηθέστατα ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Σακκελίωνος. Οὕτω π. χ., ἵνα μὴ ἀναφέρω ἄλλα, τὸ σύνταγμα τῶν κανόνων τοῦ Ματθαίου δὲν ἀρχεται ἀπὸ φ. 1α, ἀλλὰ 41α, οὐδὲ τελευτᾷ εἰς τὸ φ. 342α, ἀλλὰ εἰς τὸ φ. 327β. Οὕτως ὁμοίως ἐχόντων τῶν πραγμάτων τὰ ἔργα τὰ περιεχόμενα ἀπὸ φ. 1-41α καὶ 327β-342α δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος, ὅστις καὶ ἄλλα μετὰ τὸ φύλλον 342α περιεχόμενα ἔργα παρατρέχει.

3. Ἐν. ἀν. σελ. 239-240.

ὡς δύναται πᾶς τις νὰ πεισθῆ ἔρευνῶν μετὰ προσοχῆς τὸν τόμον τοῦτον.¹ Οὕτως ὁμοίως ἐχόντων τῶν πραγμάτων γεννᾶται τὸ ζήτημα πῶς ἦτο δυνατόν ὁ Σακκελίωv νὰ ἀναφέρῃ ὡς ἐκδεδομένην παρὰ Migne τόμῳ 150 τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμά. Ἡ ἀπορία αὕτη, νομίζω, δύναται εὐκόλως νὰ λυθῆ, ἐὰν λάδῃ τις ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ Σακκελίωv γράφων τὰ προλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως τῆς διαλέξεως πρὸς Χιόνας εἶχεν ὑπ' ὄψει ἰδίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Treu προτασσόμενα τῆς ἐκδόσεως τῆς πρὸς τὸν Δαυῖδ τὸν δισύπατον ἐπιστολῆς τοῦ Παλαμά.² Ὁ Treu δηλαδὴ ἐν τοῖς προλεγόμενοις τούτοις λέγει μεταξὺ ἄλλων «Ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή· εὔρηται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 2409 κώδικι τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων (Migne 150 σ. 777-778) καὶ ἐν τῷ κώδικι Coislín 97 καὶ 98 (Migne ἐν. ἀν. σ. 808). Τὴν ἔκφρασιν ταύτην τοῦ Treu παρανοήσας ὁ Σακκελίωv καὶ νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδόσεως τῆς ἐπιστολῆς ὑπὸ τοῦ Migne ἔγραψε χωρὶς νὰ λάδῃ τὸν κόπον νὰ παρατηρήσῃ τὸν Migne «τὴν ἐκδοθεῖσαν ἐν τῷ P'N' τόμῳ τῆς τοῦ Migne ἐλληνικῆς πατρολογίας».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων γίνεται δῆλον ὅτι ἐκ τῶν δύο ἔργων, τῶν ἀποτελούντων τὸ ὑπ' ἀριθμὸν P I κατάλοιπον τοῦ Λάμπρου, τὸ δεύτερον ἔχει ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ Σακκελίωv³ καὶ ἐπομένως μόνον τὸ πρῶτον εἶνε ἄξιον ἐκδόσεως⁴.

1. Καὶ ὁ Σοφοκλῆς ὁ ἐξ Οἰκονόμων ὁ ἐκδώσας 22 ὀμίλιας τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμά κατὰ τὸ 1861 ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμά ὀμίλιαι KB'» ἐθεώρει ἀμφότερα τὰ ἔργα ταῦτα ἀνέκδοτα. Διὰ τοῦτο δὲ ἐν σελ. ιγ' γράφων «ἐπιστολὴ ἦν ἐξ Ἀσίας αἰχμάλωτος ὄν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν ἀπέστειλεν» καὶ «πρὸς τοὺς ἀθέως Χιόνας διάλεξις συγγραφείσα παρὰ τοῦ ἱατροῦ τοῦ Ταρωνεῖτου παρόντος καὶ αὐτηκόου γεγονότος» ὑποσημειοῖ «Τὰ δύο ταῦτα βιογραφικὰ τοῦ ἀγίου ὑπομνήματα ἐκδώσομεν ἂν θεὸς θέλει μετ' οὐ πολὺ. Μέννηται δὲ τούτων ὁ ἀοίδιμος Φιλόθεος (σελ. ξθ')» (ἐν. ἀν. σελ. ιδ' ὑποσημ. α').

2. Δελτίον ἱστ. καὶ ἐθν. ἑταιρ. τόμ. Γ' σελ. 227 ἔ. Ἡ ἐκδοσις αὕτη τοῦ Treu ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν Σακκελίωv πρβλ. Σωτῆρ ἐν. ἀν. σελ. 240.

3. Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι τὸ ἐκδοθέν κείμενον τοῦ Σακκελίωv παραβαλλόμενον πρὸς τὸ κείμενον τοῦ ἡμετέρου ἀντιγράφου παρέχει ἐλαχίστας διαφοράς.

4. Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Παπαμιχαὴλ ὁ εἰδικῶς ἀσχοληθεὶς περὶ τε τοῦ

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον τοῦτο ἔργον, τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν τοῦ Παλαμᾶ, πρέπει νὰ λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τῆς ἐκδόσεως τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Παλαμᾶ πρὸς τὸν Δαυΐδ ὑπὸ τοῦ Γρεου. Ἐν τῷ Δελτίῳ δηλαδὴ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐπιχειρήσεως τόμῳ 15, σελίδι 227 ἑ. ἐξέδωκεν ὁ Γρεου ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν 28 κώδικος τῆς Οὐψάλης τῆς Σουηδίας τὴν πρὸς τὸν Δαυΐδ ἐπιστολὴν τοῦ Παλαμᾶ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἐπιστολὴ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ πρὸς Δαυΐδ μοναχὸν τὸν δισύπατον ἀκδιδομένη ὑπὸ Μαξιμιλιανῶν Γρεου». Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Γρεου ἐν τοῖς προλεγομένοις ἀναφερόμενα, ἡ ἐπιστολὴ ἐν τῷ κώδικι φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ τοῦ Θεσσαλονικῆς ὅτε ἐάλω» ἐν τῇ ἡα δ' εὑρηται γεγραμμένον δι' ἀρυθρῶν γραμμάτων «τῆ δυσσυσπᾶτη», ἀνωθεν δὲ τοῦ πρώτου φέρεται: διὰ μέλανος γεγραμμένη ἡ διόρθωσις ι. Ὁ Γρεου δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψαι τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν τοῦ Παλαμᾶ ὡς ἕλλην. ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅμως ταύτης καὶ ἐκ τινος χωρίου ἀναφερομένου ἐξ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Du Cange¹ μὴ εὑρισκομένου δὲ ἐν τῇ πρὸς Δαυΐδ ἐπιστολῇ, συμπεραίνει τὸ διάφορον τῆς ἐπιστολῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ τῆς πρὸς Δαυΐδ² καὶ προσπαθὼν νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἐν τισὶ συμφωνίαν, τὴν παρατηρουμένην μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν, δέχεται ὅτι ὁ Παλαμᾶς πρῶτον «ἔγραφε πρὸς τὸν δισύπατον» ἔπειτα δὲ ἐπανέλαβέ τινα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης ποιησάμενος χρῆσιν ἐν τῇ μακροτέρᾳ γραφῇ, τῇ ἀπευθυνθείσῃ πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς»³. Κατὰ ταῦτα ὁ Γρεου δέχεται ὅτι ἡ πρὸς Δαυΐδ ἐπιστολὴ εἶνε διάφορος τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ ὅτι πρώτη ἔγγραφη ἡ πρὸς Δαυΐδ, μετ' αὐτὴν δὲ ἡ πρὸς Θεσσαλονικεῖς. Τῶν γνωμῶν τούτων ἀναμφισβήτητος εἶνε ἡ πρώτη, ὅτι δηλαδὴ ἡ πρὸς Δαυΐδ ἐπιστολὴ εἶνε διάφορος τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ δευτέρα. Ἡ ὁμοιότης μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν εἶνε καταπληκτικὴ ἀμφότε-

βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ θεωρεῖ ἀνέκδοτον τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ (πρβλ. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς σελ. 235).

1. Πρβλ. Glossarium ad script. medice et inf. Græc. σελ. 1535 ἐν λέξει «Τασιμάνης».

2. Δελτίον ἱστ. ἔθν. ἑτ. ἐν. ἀν. σελ. 227 ἐπ.

3. Δελτίον ἱστ. ἔθν. ἑτ. ἐν. ἀν. σελ. 229.

ρων διηγουμένων τὰ αὐτὰ πράγματα διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων οὕτως ὥστε δύναται τις νὰ εἶπῃ ἔτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν ἓν εἰσι μόνον καὶ τούτοις ἐλάχιστοις ὑπάρχει διαφορά, ὡς ἀπλῆ σύγκρισις καὶ παραδολὴ τῶν δύο κειμένων δεικνύει. Ἡ ἑμοιότης αὕτη τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν δύναται βεβαίως νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Παλαμᾶς γράφων τὴν μίαν τούτων εἶχε πρὸ ἐφθαλμῶν τὴν ἐτίραν, ὡς ὀρθῶς καὶ ὁ Τρεῦ παρατηρεῖ. Ἀλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων ἐπιστολῶν θυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι πρῶτον ἔγραψεν ὁ Παλαμᾶς τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς, ἐνθα διὰ μακρῶν διηγεῖται τὰ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ τὴν πρὸς Δαυΐδ, ἐνθα παρέχει περίληψιν τινα μετὰ πολλῶν παραλείψεων τῶν ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ. Καὶ ἡ ἀντίθετος ἔμως γνώμη τοῦ Τρεῦ ὅτι δηλαδὴ ὁ Παλαμᾶς ἔγραψε πρῶτον τὴν πρὸς τὸν Δαυΐδ, τὴν σύντομον, καὶ ἔπειτα τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς τὴν ἐν ἐκτάσει, δὲν φαίνεται ἀπίθανος.

Ἄξιον σημειώσεως εἶνε τέλος ἔτι τὸ κείμενον τοῦ ἡμετέρου ἀντιγράφου παραβαλλόμενον πρὸς τὸ κείμενον τοῦ ἀθηναῖκου κώδικος ὑπ' ἀριθμὸν 1379 ἐλάχιστας δεικνύει διαφορὰς, ὧν αἱ πλεῖσται ἀνάξιαι λόγου.

Κ. Ι. Δ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολή. ἦν ἐξ Ἀσίας αἰχμάλωτος ὢν, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν ἀπέστειλεν.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, πᾶσι τοῖς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοῖς καὶ τέκνοις καὶ ἀδελφοῖς τῆς ἡμῆς ταπεινότητος τοῖς τε θεοφιλεστάτοις ἐπισκόποις καὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἀρχουσι καὶ δι' αὐτῶν πᾶσι καὶ μάλιστα τοῖς τὰ ἡμέτερα ποιοῦσιν εἰδέναι, ἔλεος ὑμῖν αἰώνιον παρὰ Θεοῦ καὶ χάρις καὶ εὐσέβεια πληθυνθείη. Ἄβυσσον μὲν εἶναι πολλὴν τὰ τοῦ Θεοῦ κλήματα, δηλονότι τὴν αὐτοῦ περὶ ἡμᾶς πρόνοιαν, ἐπεὶ καὶ τὸ τῆς αὐτοῦ σοφίας ἔμπος ἢ βάθος ἀνεξερεύνητον καὶ παρὰ Δαυΐδ τοῦ θεοφάντορος ἐδιδάχθημεν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ, διὰ φρενῶν ὡς εἰπεῖν ἀτονίαν, καθάπερ ἵλαγγιῶντες πρὸς ταῦτα, στροβιούμενοί τε καὶ δεινῶς καταπίπτοντες ἢ τὴν πρόνοιαν δυσσεβῶς ἀναιροῦσιν, ἢ τοῦ βίου τῶν οὐκ εὖ πασχόντων ἀλόγως κατηγοροῦσιν, ἢ τὴν ἀρετὴν ἔσθ' ὅτε καὶ τὴν

πίστιν αὐτὴν ἀθλίως ἠγοῦνται κενὴν καὶ ἀνόνητον. Ὁ δ' εὖ φρονῶν, ὅσον τῆς ἀβύσσου καὶ τοῦ ὕψους ἐκείνου καθορᾷ καὶ λογισμοῖς ἐρικνεῖται, τοσοῦτον καὶ διηγεῖται θαυμάζων μετὰ τοῦ ἀοράτου καὶ τὸ ὁρώμενον. Ὁ γοῦν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐγὼ κατείληφα, πρὸς Ἀσίαν διὰ τῆς αἰχμαλωσίας μετενεχθεὶς, καὶ ἀναμιξίως Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους οἰκοῦντας, περιϋόντας, ἄγοντας, ἀγομένους ὄρων, ἐρῶ πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην· δοκεῖ γάρ μοι διὰ τῆς οἰκονομίας ταύτης φανεροῦσθαι τὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ αὐτοῖς τοῖς πάντων βαρβάρων βαρβαροτάτοις, ὡς ἀναπολόγητοι ὧσιν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ φρικωδέστατον βήματος, ἐγγὺς ὄντος ἴδη, δι' ἣν οἰκονομίαν, ὡς ἀπὸ τῶν ἐξβάντων ἐστὶ συνορᾶν, καὶ ἡμεῖς παρεδόθημεν ταῖς τούτων χερσὶν ἡμᾶς καὶ πρὸς μικρὰν ἔκτισιν τῶν πολλῶν εἰς Θεὸν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, οἷόν τι περὶ παραδιδομένων τῶν νῦν πειραζομένων ἀλλὰ σφενναμένων, τῶν ἐπιφερόντων τὰς ἐπιηρείας εἰ μὴ μετὰ μελόν σχοῖεν τῆς τε ἀπιστίας καὶ τῆς θηριωδίας, τῷ ἀσβέστῳ ἐκείνῳ τηρουμένων περὶ. Καὶ εἰ μὴ τὸ περὶ λόγους φιλότιμον ἐκ μακροῦ παρυφθὲν σχεδὸν μοι τελῶς τῆς ψυχῆς ἀπερροῖη, τῶν ἄρτι μοι συνενεχθέντων οἵποι' ἂν εὐρον ὑπόθεσιν ἀξιοτέραν, ἔμοι τε προσήκουσαν ὅ,τι μάλιστα, καὶ μηδὲν ἥττον πρὸς συγγραφὴν ἀποχρῶσαν, ἦν γάρ μοι κατ' αὐτὴν ἐξηγεῖσθαι καὶ τὰς ἐφ' ἡμῶν τε καὶ κατ' ἡμᾶς ἡγεμόνων πράξεις· μέχρι γὰρ Γενέδου τῆ βασιλικῆ συνεστελλόμενῃ τριήρει, κακεῖθεν ἄχρι Βηθυνίας καὶ Μεσοιθηνίας μου διαβάντι, οὐδὲν τῶν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πραττομένων κατ' ἡπειρὸν τε καὶ θάλασσαν διαλέληθεν, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἄνωθεν, οὐκ οἶδ' εἴτε παιδείας εἴτ' ἐγκαταλείψεις χρὴ λέγειν τοῦ κατ' ἡμᾶς γέγους καὶ μάλιστα τὸν τῆτες σεισμόν, ὃς οὐ κτίσματα καὶ κτήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ σώματα καὶ πνεύματα κατὰ τὸν ποιητὴν ἐλώρια τεῦχε κύνεσιν οἰωνοῖσι τε πάσι, λογικοῖς καὶ ἀλόγοις. Ὡς ἂν δὲ μὴ πάντα λιπῶν λυπῶ, μετριά τινα τῶν ἡμῶν καὶ μετρίως ἐξείπω, τοῖς εἰδέναι ταῦτα ποθοῦσιν ὑμῖν.

Μετὰ δὲ τὸν σεισμόν ἐκεῖνον ὀλίγας ἡμέρας, ὀκτακοσιομέδιμνον ἀναβάντες ὡς μὴ ὄφελεν ἐκ Γενέδου ναῦν, καὶ πνεύματος ἐπιρόρου τυχόντες, κατάχρεω δέ, μᾶλλον δὲ μωραίνοντος κυβερνήτου, καὶ τῆς σωτηρίας ἐντεῦθεν τῆς νηὸς πολεμίου, ἐπεὶ τῆς Καλλιουπόλεως ἡμεν εὐθὺς τὸ δὲ πνεῦμα τραπὲν κατὰ πρόραν προσέβαλεν, οὐκ εἴσαμεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἀντιφέρεσθαι μᾶλλον ἢ φέρεσθαι τῷ φέροντι προσι-

κόμειθα, καὶ ταῦτα νυκτὸς οἴσης καὶ χειμερίας. Ἐν χρόνῳ δὲ κινδύνου γενόμενοι, ταῖς τοῦ καλοῦ κυβερνήτου τόλμαις καὶ ἐγχειρήσεσι, μόλις ποτὲ συμριρονήσαντες, ἐκρουσάμεθα πρύμναν, καὶ τῇ ρύμῃ τοῦ πνεύματος ἐνδόντες, βορρᾶς δ' ἦν τοῦτο λάβρος, παλίνδρομοι πρὸς τὴν Καλλιούπολιν ἐφερόμεθα. Ἐπεὶ δὲ καλκείνην ὁ σεισμὸς ἐκεῖνος τοῖς Ἀχαιμενίδαις οὕς νῦν Τούρκους καλοῦμεν ὑπεποιήσατο, καὶ προσοκείλα τῷ λιμένι ταύτης οὐκ ἦν, ἐγγύς που τῆς γείτονος ἡϊόνος ἐστήσαμεν τῆς πρὸσω φορᾶς τὴν ναῦν, ἀγκύρας ἐκβαλλόντες ἀπάσας.

Ἰῆς δὲ ἡμέρας διαυγασάσης, ἐπεὶ μηδὲν ὁ βορρᾶς ἑαυτοῦ πραότερος ἦν, καὶ τοὺς Τούρκους ἐωρῶμεν ἅπαντες, κατὰ συστήματα καὶ ξημῶν καὶ θάλατταν διερχομένους, τῷ τε πλήθει καὶ τάξει τῶν ἐρετῶντων, οἷον συνδόντας τὰς ἀντιπέραν ἡπείρους, καὶ πρὸς λειλασίαν ἐπειγομένους ἐκ τῆς πρὸς ἀνίσχοντα κεμένης ἡλιον, τῶν ἀντικου κατωκισμένων Ῥωμαίων, ἐπεὶ ταῦτ' ἦν ὑπ' ὕμιν ἡμῶν, τὸν κυβερνήτην ἐλπαραοῦμεν ἅπαντες ἐπανιέναι πρὸς Τένεδον, ἵνα μὴ ὁδοῦ πάρεργον ὄντες ἡμεῖς ἀθλίως τοῖς Τούρκοις γενοίμεθα. Καὶ δῶρα τούτῳ προφέρομεν ἀπειθοῦντι καὶ μισθοὺς ἀδρούς ἐπηγγελόμεθα πάντες, οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνον τινικαῦτα κυβερνήτη χρησάμενοι, καὶ καταποντιστῇ τοιούτῳ κακοβούλῳς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιτρέψαντες, ᾧ καὶ τὸν κίνδυνον ἔτοιμον τε καὶ ἄφικτον ἐδείκνυμεν ὄντα, εἴπερ ἡμᾶς ἀγκύραις ἐκεῖ σαλεύοντας ἢ σφοδρότης τοῦ πνεύματος ἐπιλείψει, ὃ δὲ διέμειναν ἀπειθῶν, καὶ μεγάλα κατὰ τῶν προσδοκίμων πολεμίων φουσῶν· ἕως κατεστάλη μὲν ὁ βορρᾶς, ἐπῆλθον δὲ οἱ βάρβαροι τῇ νηϊ πανοπλίται, ναυσὶ μακροαῖς μᾶλλον, ἢ γε μικραῖς. Καὶ πολέμου συγκροτηθέντος, τί δεῖ μακρὰ λέγειν, ἐλσεινῶς ἡλομεν, αἰχμάλωτοι γεγονότες, πλήθος οὐ μέτριον.

Ἦχθημεν οὖν ἐπὶ τὴν Λάμπακον πρώτην συλλήβδην ἅπαντες· καὶ κοινὰ μὲν εὐθύς ἐκεῖθεν ἔμοι τοῖς συναχμαλώτοις, τὰ τῆς δουλείας, ἥτε γύμνωσις, καὶ ἡ τῶν ἀναγκαίων στέρησις, καὶ ἡ παντοδαπὴ τοῦ σώματος ἔξωθεν κάκωσις, ἴδια δέ, οὐ τῶν σπλάγγων μόνον ἢ καχεξία, καὶ ἡ ἐντεῦθεν τῆς σαρκὸς σύντηξις, καὶ τῶν μελῶν μικροῦ πάρεσις, ἀλλὰ καὶ πολὺς ὑπὲρ ἑμοῦ δῆθεν τῶν ἐκεῖ Ῥωμαίων ὁ κρότος ἡρῶη πρὸς τοὺς βαρβάρους, ἐπαινούντων οὐ μέτρια λόγων τε παιδείαν καὶ τρόπων ἀρετήν, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας ἑμοὺς ἀγῶνας, ὡς ἔλεγον ἐκεῖνοι, προτιθέντων εἰς μέσον, καὶ τῶν νῦν ἀπάντων ὑπερτιθέντων οὐ ψευδῶς ὡς ἐγῶμαι μᾶλλον δὲ ἀκριβῶς οἶδα:

τὰ πλείω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλυσιτελῶς ἔμοι τὸ παράπαν· τῷ μὲν γὰρ ἡγεμόνι τῶν βαρβάρων ἐντεῦθεν ἐλπίς εἰσέδου νομισμάτων χιλιάδας παρ' ἑμοῦ κομεισθαι. τοὺς δὲ τῶν βαρβαρικῶν δογμάτων ἀντεχομένους, μεμηνέναι παρεσχεύασε κατ' ἑμοῦ, ὡς καὶ τινὰς τούτων προσβαλεῖν ἔχει, καὶ εἰς λόγους ἐλθεῖν, καὶ τ' ἄλλα μὴδὲν ἰσχυροῦς φανέντας, τὴν αἰχμαλωσίαν ἡμῖν προφέρειν, ὡς τι σημεῖον τῆς περὶ τὸ σέβας οὐκ ἀσφαλείας.

Μεγαλαυχοῦσι γὰρ τὸ δυσσεβὲς καὶ θεομισῆς καὶ παμμίαρον τοῦτο γένος, ὡς ὑπὸ τῆς σφῶν θεοφιλίας ἐπικρατοῦντες Ῥωμαίων ἀγνοοῦντες, ὡς ὁ κόσμος οὗτος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται, καὶ τούτου τὸ πλεον ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω, καὶ τὸ γειτονοῦν ὄπλοις ἐκβιαζόμενοι, διὸ καὶ τὸν μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ θεοφυλῶς ὡς ἀληθῶς βασιλεύσαντος πάντα χρόνον, εἰδωλολάτραι μικροῦ τὸ κράτος εἶχον τῆς οἰκουμένης, ἕξ ἐκείνου δὲ πάλιν, πολὺ τοῦ μεταξὺ χρόνου, μὴδὲν ἢ μικρὸν ἐκείνων διαφέροντες τῶν προτέρων. Ὅθεν μοι δοκεῖ καὶ τοὺς ἐπὶ κακίᾳ τούτους μεγαλαυχοῦντας, ταυτὸ τοῖς Ἑλλήσι παθεῖν, οὓς φησιν ὁ ἀπόστολος εἰς ἀδόκιμον παραδοθῆναι νοῦν, ἐπεὶ γνόντες τὸν θεόν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ἐσεβάσθησαν· γνόντες γὰρ καὶ οὗτοι τὸν Χριστόν, θεοῦ γὰρ εἶναι λόγον τοῦτον καὶ πνεῦμα λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ παροθέγου τεχθῆναι, καὶ πρᾶξαι καὶ διδάξαι θείως, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθῆναι καὶ διαμένειν ἀθάνατον καὶ μέλλειν ἥξειν κοῖναι τὰ σύμπαντα, γνόντες οὖν οὕτω τὸν Χριστόν, οὐχ ὡς Χριστόν, τουτέστι θεάνθρωπον λόγον ἐδόξασαν, ἀλλ' ἠλλάξαντο τὴν ἀλήθειαν ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐπίστευσαν καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἠκολούθησαν ἀνθρώπῳ ψιλῷ τε καὶ θνητῷ καὶ τεθαιμένῳ, Μιῶάμεθ οὗτος, παρὰ τὸν θεάνθρωπον καὶ αἰδίζων καὶ αἰδίδιον λόγον, ὅς εἰ καὶ σαρκὶ θανάτου ἐγεύσατο, ἀλλ' ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον, καὶ ἀρχηγὸς γένηται τῆς αἰωνίου καὶ ἀκηράτου ζωῆς, ἣν, ἀνθρώπου ψιλοῦ πάθος καὶ θάνατος καὶ ἀνάστασις, οὐδέποτε ἂν ἠδυνήθη παρασχεῖν. Διὸ καὶ πάντες οἱ ἀναστάντες, τὴν θνητὴν καὶ καθ' ἡμᾶς ζήσαντες ζωὴν, πάλιν ἀπέθανον, Χριστοῦ δὲ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος, θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει μᾶλλον γε μὴν καὶ ἡ μέλλουσα καὶ αἰδίδιος προδείκνυται ζωὴ.

Ἐπεὶ γοῦν γνόντες περὶ ὧν ὁ λόγος τὸν Χριστόν, οὐχ ὡς Χριστόν ἐδόξασαν ἢ ἐσεβάσθησαν, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν καὶ πάθη καὶ ἀτιμίας, ὥστε βιοῦν αἰσχροῦς καὶ ἀπαθροῦς καὶ θεομισῶς, καὶ κατὰ τὸν ἐκ παιδὸς ὑπὸ Θεοῦ μεμισημένον

καὶ τῆς πατρικῆς εὐχῆς ἀπωσμένον Ἰσαῦ, ἐπὶ τόξῳ καὶ μαχαίρῃ καὶ ἄσωτίᾳ ζῆν ἐπεντροφῶντας ἀνδραποδισμοῖς, φόνοις, ληλασίαις, ἄρπαγαῖς, ἀκολασίαις, μοιχείαις, ἀνδρομανίαις. Καὶ οὐ μόνον αὐτοὶ τὰ τοιαῦτα πράττουσιν, ἀλλ' ὡς τῆς παρανοίας, καὶ τὸν Θεὸν σινευδοκεῖν τούτοις οἴονται. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων διανοοῦμαι τὰ κατ' αὐτοὺς νῦν εἰδῶς ἀκριβέστερον.

Ἡμᾶς δ' ἐκεῖ καὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παίδων εὖ ἴστε, περιεχεῖτο πλῆθος συχνόν, τῶν μὲν τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐξαγγέλλειν, καὶ τὴν θεραπείαν λαμβάνειν τῶν κατὰ ψυχὴν νοσημάτων ἐπιθυμούντων, τῶν δὲ ἀποριῶν τινῶν περὶ τὸ σέβας λύσιν, τῶν δὲ πλειόνων, τὴν αἰτίαν ἀπαιτούντων τῆς περὶ τὸ ἡμέτερον γένος παρὰ Θεοῦ τοσαύτης ἐγκαταλείψεως, ἑτέρων δέ, καὶ ἀποδυρομένων συμπαιθῶς τὴν κατ' ἐμὲ συμφορὰν. Ἐπεὶ μὲν οὖν ἡμέρας ἐκεῖ διανύσαντες, καὶ κατὰ τὴν ἐβδόμην τοὺς παρὰ τῶν βαρβάρων ἑτασμοὺς πρὸς τὴν τῆς ἡμετέρας ὠνῆς αὔξεισιν ὑποστάντες, τῇ ὀγδόῃ, τὴν πρὸς τὰς πηγὰς ἠγόμεθα φέρουσαν. Καὶ τὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης πάθη βουλομένη μοι καταλέγειν, οὔτε τὸ μέλαν ὕδρου νῦν εὐπορῶ, οὔτε ὁ χάρις ἀρκέσει. Ἀλλὰ τριταίους ἤγαγον ἡμᾶς εἰς πηγὰς. Καὶ πρῶτον μὲν, τεταλαιπωρημένους ἄγαν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν συμβάντων, ὑπαίθρους ἀφῆκαν διημερεύειν, καίτοι τῆς ἡμέρας κρυμώδους οὔσης. Εἰτά ποτε μετὰ τῶν μοναχῶν ἀπαλαβόντες ἐμέ, πάλιν ἀπειλαῖς ἐχρῶντο καὶ ἀκοῦσαι μόνον οὐ φορηταῖς, αὔξειν τῆς ὠνῆς τὸ ποσὸν ἡμᾶς βιαζόμενοι. Ὡς δ' οὐκ ἔτυχον, βίος γὰρ ἐμοὶ πᾶς ὡς καὶ πολλοὺς ἄν τις εὖροι τοὺς συνειδότας, ἢ πρὸς ἡμέραν χρεία, ὡς οὖν οὐκ ἔτυχον οὐπερ ἐπόθουν, οὐκ ἐξῆγον εἰς ἔργον τὰς ἀπειλάς, ἀλλὰ πρὸς ἐκκλησίαν ἄγουσιν ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ, ἣτις ἔτι καὶ νῦν περισώζεται τῇ τούτου δυνάμει, τοῦτον ἀνυμνοῦσα σὺν παρρησίᾳ, ἣν εἶδομεν ὡς εὐδίων λιμένα μετὰ τὰς πολλὰς ἐκείνας καὶ παντοδαπὰς τρικυμίας· ὥκουν γὰρ περὶ αὐτὴν καὶ κατὰ μοναχοὺς ζῶντες καὶ κατὰ κόσμον, λιμένες ἀντικρυς εὐμενεῖς τοῖς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐκεῖ καταίρουσι, παρ' ὧν καὶ ἡμεῖς ἐτύχομεν παραφυχῆς οὐ μικρᾶς. Ἐξενιζόμεν οὖν ἐγὼ μετὰ τῶν σὺν ἐμοὶ πάντων, παρὰ τῷ διαφέροντι τῶν ἄλλων ἐπὶ καλοκαγαθίᾳ, ἑταιρειάρχης οὗτος ὁ Μαυροζούμης ἐστίν, ὃς ἡμᾶς καὶ ὑπὸ στέγην ἤγαγεν καὶ γυμνοὺς ὄντας ἐνέδυσσε καὶ πεινῶντας ἐθρεψε καὶ διψῶντας ἐπότισε, μᾶλλον δὲ διέτρεφε μικροῦ δέοντος, ἐπὶ μῆνας τρεῖς, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν βαρβάρων συναυλίας ἀπήλλαξε καὶ παρεκάλεσε καὶ παρ-

έσχε διδάσκειν ὡς ἔθος ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ παραμυθεῖσθαι κατὰ ψυχὴν, τοὺς τε αὐτόχθονας, καὶ τοὺς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐκεῖσε συναγομένους χριστιανούς. Τριῶν δὲ παραρρυέντων μηνῶν, ὡς ἔφθην εἰπὼν, ἄρπαγέντες οἷον χερσὶν ἀνόμων ἐκεῖθεν, τεταρταῖοι πρὸς τὴν Προῦσαν ἀγόμεθα· ἔνθα τῶν χριστιανῶν οἱ διαίρεροντες ἐπὶ συνέσει συντυγγάνοντες ἡμῶν καὶ ζητημάτων ἵπτοντο μειζόνων, καὶ ταῦτα μὴ κατὰ καιρόν· περιστοιχοῦντες γὰρ ἦσαν ἡμῖς οἱ βάρβαροι· ἀλλ' οἱ τῆς εὐσεβείας ἀντιποιούμενοι, παρητοῦντο τὴν ἀκαιρίαν, τὸν ἐροῦντα περὶ ὧν ἐπόθουν ὡς ἐδόκουν ἀπροσδοκῆτως ὑπ' ὄψιν ἔχοντες.

Ἡμερῶν δὲ παρελθουσῶν δύο, μετὰ τῶν ἀγόντων ἐκ Προύσης ἀπάραντες, δευτεραῖοι πάλιν εἰς τι χωρίον ἴκομεν λοφῶδες, ὄρεσι περιστοιχισμένον ἐκ μακροῦ διαστήματος, καὶ συνηρεφῆσι δένδροις καλλυνόμενον, ὅ, ποτὲ μὲν ἔνθεν, ποτὲ δ' ἐκεῖθεν τῶν περὶ αὐτὸ κορυφῶν ὄρειων, ἀνέμοις καταπνεόμενον, ψυχρότατόν τε νῆμα ἐκδίδησι, καὶ τὸν περικεχυμένον ἀέρα κατεψυγμένον ἔχει κἂν τῆ τοῦ θέρους ὥρα. Διὸ καὶ θερίζων ἦν ἐν αὐτῷ τῶν ἐν βαρβάροις ἡγεμόνων ὁ κράτιστος. Ὡς οὖν μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ἦχθην, πέμπεται τις υἱῆδοῦς τοῦ μεγάλου Ἀμηρᾶ πρὸς ἡμᾶς· καὶ προσκαλεῖται με τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων χωρίσας καὶ μετ' ἐμοῦ ἐπὶ μαλακῆς καθίζει τῆς πόας, ὀλίγων αὐτῷ περιστώτων ἀρχόντων. Καὶ μετὰ τὴν καθέδραν, ὁπῶραι μὲν ἔμοι παρετέθησαν, ἐκείνῳ δὲ κρέα. Κἀκείνου κελεύσαντος, ἐγὼ μὲν τὰς ὀπώρας, ἐκεῖνος δὲ τὰ κρέα ἠσιθίωμεν. Ἐσθιόντων δὲ ἠρώτησεν εἰ μηδέποτε ἐγὼ κρέας ἐσίθω, καὶ τίνος ἔνεκεν. Ἐμοῦ δὲ πρὸς τοῦτο ἀποκριθέντος ὅσα εἰκόσ, ἴκει τις ἔξωθεν καὶ τὴν αἰτίαν ἐξαγγέλλων τῆς αὐτοῦ ἀπολήψεως, νῦν φησι μόλις ἠδυνήθην ἐκτελέσαι τὴν παρὰ τοῦ μεγάλου Ἀμηρᾶ κατὰ Παρασκευὴν ὠρισμένην τῆς ἐλεημοσύνης διάδοσιν· κἀντεῦθεν περὶ ἐλεημοσύνης οὐκ ὀλίγος ἐκινήθη λόγος.

Ὁ δὲ Ἰσμαήλ, οὕτω γὰρ ὁ τοῦ μεγάλου Ἀμηρᾶ υἱῆδοῦς ἐκαλεῖτο, σπουδάζεται φησι πρὸς ἐμέ, καὶ παρ' ὑμῖν ἡ ἐλεημοσύνη; Ἐμοῦ δὲ εἰπόντος, τὴν ὄντως ἐλεημοσύνην γέννημα εἶναι τῆς πρὸς τὸν ὄντως Θεὸν ἀγάπης, καὶ τὸν μᾶλλον ἀγαπῶντα τὸν Θεόν, καὶ μᾶλλον ἐλεήμονα εἶναι καὶ ἀληθῶς, ἐκεῖνος ἤρετο πάλιν, εἰ δεχόμεθα καὶ ἀγαπῶμεν καὶ ἡμεῖς τὸν προφήτην αὐτῶν Μεχούμετ. Ἐμοῦ δὲ ἀπαγορεύσαντος, ἐκεῖνος τὴν αἰτίαν ἐζήτηι. Ἐμοῦ δὲ καὶ πρὸς τοῦτο τὴν ἀπολογίαὶν ἱκανὴν ὡς πρὸς τὸν ἀκούοντα παρασχόντος, καὶ τῷ μὴ

πιστεύοντι τοῖς τοῦ διδασκάλου λόγοις, οὐκ ἔνι τὸν διδάσκαλον ὡς διδάσκαλον ἀγαπᾶν εἰπόντος, τὸν δὲ Ἑσά, φησὶν ἐκεῖνος, οὕτω καλῶν τὸν Χριστόν, ἀγαπᾶτε μὲν, ἑσταυρωμένον δὲ εἶναι λέγετε. Ἐμοῦ συνθεμένου, καὶ ὡς ἐν ὀλίγῳ λύσαντος τὸ δοκοῦν ἀντίξουν, τὸ ἐκούσιον καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν δόξαν τοῦ πάθους καὶ τὸ ἀπαλλῆς τῆς θεότητος προβαλλομένοι, ἐκεῖνος πάλιν ἠρώτα λέγων, πῶς τὸ ξύλον ὑμεῖς καὶ τὸν σταυρὸν προσκυνεῖτε. Ὡς δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ἀπολογία ἐποιήσαμην, ἦν ὁ Θεὸς ἔδωκε, πρὸς αὐτόν, προσθείς, ὡς καὶ αὐτὸς ἀποδέξει δήπου τοὺς τὸ σημεῖον τὸ σὸν τιμῶντας, τοῖς δὲ ἀτιμάζουσιν ἔς τὰ μάλιστα δυσχερανεῖς, Χριστοῦ δὲ τρόπαιον καὶ σημεῖον ἔστιν ὁ σταυρὸς, σκώπτειν ἐκεῖνος ἐθέλων ἔτι καὶ διασύρειν ὡς ἀπρεπῆ τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ὑμεῖς φησι καὶ γυναῖκα ἔσχηκεναι λέγετε τὸν Θεόν· υἱὸν γὰρ γεννήσαι τοῦτόν φαστε.

Πρὸς αὐτόν δ' ἐγὼ πάλιν, οἱ Τοῦρκοι, λόγον εἶναι τοῦ Θεοῦ φασὶ τὸν Χριστόν καὶ ἐκ παρθένου γεννηθῆναι τῆς Μαρίας, ἣν ἡμεῖς ὡς Θεοτόκον δοξάζομεν, εἰ γοῦν ἡ Μαρία γεννήσασα κατὰ σάρκα τὸν Χριστόν, οὐκ ἔσχεν ἄνδρα, οὐδὲ ἔχρηζεν ἄνδρός, ἐπειδὴ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐγέννησε σαρκί, πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς τὸν οἰκεῖον λόγον γεννῶν, ὡς ἀσώματον ἀσωμάτως καὶ θεοπρεπῶς, οὐκ ἔσχε γυναῖκα, οὐδὲ χρεῖαν ἔσχε γυναικός, ὡς ὑμεῖς οὐ καλῶς ὑπολαμβάνετε. Οὐκ οὐκ οὐδὲ πρὸς τοῦτ' ἐκεῖνος διετέθη ἀγρίως, καίτοι καθάπερ λέγουσιν οἱ τοῦτον εἰδότες, οὗτός ἐστι τῶν ἀπηνῶν καὶ κατὰ χριστιανῶν μεμνηνότες τὰ πρῶτα. Ὑετοῦ δ' ἐπιγενομένου λάβρου τοῖς λόγοις ἐκείνοις, ὁ μὲν ἀναστάς, ἀπήει δρομαῖος, ἐγὼ δὲ πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους ἐπανήκω μετ' ἐκείνων ὑπαιθρος τὸν ὑετὸν ὑφιστάμενος. Τοῦ δὲ ὑετοῦ παυσαμένου, καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη ληγούσης, περὶ δὴλῆν ὀψίαν συλλήβδην ἅπαντας οἱ φέροντες ἡμᾶς ὑπ' ὄψιν τῷ τυράννῳ ποιούσι. Καὶ τούτου προστάξαντος, εἰς τὴν ὄμορον ἀγόμεθα χώραν, ἐκ μακροῦ χριστιανοῖς ρωμαίοις κατωκισμένην, ἐν ἧ, καὶ τοῖς βασιλικοῖς πρέσβεσιν ὑπῆρχε κατάλυμα. Συνῆμεν οὖν αὐτοῖς ὁσημέραι καὶ προμηθείας καὶ παραμυθίας μικρᾶς παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες, εἰ καὶ τὸ τραχὺ καὶ κατεινυγμένον τοῦ τόπου, καὶ τὸ ἐνδεές τῶν τοῖς κατ' ἐμὲ νοσοῦσιν ἐπιτηδείων, ἠττᾶσθαι τοῦ προθύμου τῆς γνώμης ἐκείνων οὐχὶ περῦκει. Τοῦ δὲ Ἀμηρᾶ τὸ ἦπαρ ὀδυνηθέντος, ἦκει μετεσταλμένος ὁ καλὸς Ταρωνεῖτης, ὁ ἐν ἰατροῖς φιλοθεώτατός τε ὁμοῦ καὶ θεοφιλέστατος, ὃς πάντα πράττων ὑπὲρ ἐμοῦ, ἐπειδὴ περὶ ἑώρα καὶ ψυχῆ καὶ σώματι λυσιτελὲς ἐπιδημήσαι με τῇ Νικαίᾳ, τὸν

Ἄμην ἔσπούδαζε παῖσαι. Ὁ δὲ ἠρώτα τοῦτον περὶ ἑμοῦ λέγων, τίς ποτε καὶ οἷός ἐστιν ὁ καλόγηρος οὗτος. Ὡς δ' ἐκεῖνος εἶπεν ἅ εἶπεν, ἔχω πάλιν ὁ Ἄμην εἰπὼν σοφοὺς καὶ ἔλλογίμους κἀγώ, οἵτινες αὐτῷ διαλέξονται, πάραυτα πέμπει μεταστελλόμενος τοὺς Χιονας ἀνθρώπους μηδὲν ἄλλο μελετήσαντας καὶ παρὰ τοῦ σατανᾶ διδασχθέντας, ἢ βλασφημίαν καὶ ἀναισχυντίαν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐλθόντων δὲ ὁμοῦς ἐκείνων ἅπερ ἐλάληθη καὶ ἐτελέσθη, παρὼν ὁ Ταρωνεῖτης, αὐτόπτης τε καὶ αὐτήκουσός ὢν, ἐγγράφως ὑπεσημείνατο, παρ' οὗ καὶ ταῦτα διαδοθέντα διελθεῖν καὶ μαθεῖν ἔνεστι τοῖς βουλομένοις.

Ἰστε δὲ καὶ τῇ Νικαίᾳ μενεῖν ἐνδημήσαντα, καθ' ἣν καὶ τινος ἀδείας τυχῶν, ὡς ἐν βραχεῖ διηγησάμην τὰ τῆς ἐμῆς αἰχμαλωσίας πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀγάπην, τὰ τῶν ἡμετέρων ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν, τῶν δὲ αὐτόν μοι καὶ συναιχμαλώτων ἀφείς. Ὡς ἂν δὲ καὶ τινὰ τῶν ἐν αὐτῇ παραπλησίως σχόντων εἰδείητε, ἢνίκα ἂν ἐκ πόλεως εἰς πόλιν ἢ χώραν μετάγωσι, τηνικαῦτα μόνον φύλακας ἐφιστᾶσιν ἡμῖν οἱ βάρβαροι. Τὰς μὲν οὖν ἀπὸ τούτων πρὸς ἡμᾶς πεύσεις καὶ τὰς πρὸς ἐκείνους πρὸς ἡμῶν ἀποκρίσεις, καὶ τὰς ἐκείνων πρὸς ταύτας συγκαταθέσεις, καὶ ἀπλῶς πάσας τὰς κατὰ τοὺς ὁδοὺς ὁμιλίας, εἴ τις σχολὴν ἤγε γράφειν, ἡδὺς ἂν ἦν χριστιανῶν ἀκοαῖς ὅτι μάλιστα· ἀλλ' οἱ φύλακες ἢνίκα ἂν ἐπὶ τὴν ὠρισμένην αὐτοῖς εἰσαγάγωσι χώραν ἢ πόλιν, ὑποστρέψαντες εἰς τὰ οἰκεία ἕκαστος, ἀφιεῖσιν παροικεῖν τε καὶ περιμένα ὅποι βουλοίμεθα, καὶ οἷς ἂν ἐθέλωμεν συντυγχάνειν· οἶμαι δὲ καὶ τοῦτο μὴ ἄνευ μείζονος εἶναι προνοίας.

Ὡς οὖν καὶ κατὰ Νίκαιαν ὡς ἔθος ἀφῆκαν, ἠρωτήσαμεν ἡμεῖς, οὗ ταύτης χριστιανοὶ συνοικοῦσι πλείους. Καὶ μαθόντες ὅτι κατὰ τοῦ ὁσίου Ἰωακίμου μονήν, ἐκεῖσε παρ' αὐτὰ γενόμενοι, καὶ ποθητοῦσι καὶ εὐχομένοις τοῦτο τοῖς ἐκεῖ συγγενόμενοι, καὶ τῶν περιβόλων αὐτῆς ἐνδοτέρω ναὸν εὐκοσμον εὐρόντες, καὶ φρέαρ ἡδύ, μεταξὺ διαφόρων δένδρων συνηρεφῶν καὶ καλὰ τεθηλότων, καὶ διὰ τῆς εὐπνοίας καὶ τῆς σκιᾶς ψυχαγωγίαν καὶ ἡσυχίαν παρεχόντων μετρίαν, ἐκεῖσε κατελύσαμεν, μᾶλλον δὲ κατέλυσα· μόνος γὰρ ἦν. Τὸν μὲν γὰρ θεοφιλέστατον χαρτοφύλακα προσηνεγμένον εἰς τὸν μέγαν Ἄμην, οὕτω ἦδειν ἀκριβῶς οὗ κατωκίσθη, οἱ δὲ ἱερομόναχοι, ὁ Ἰωσήφ τε καὶ ὁ ἐμὸς Γεράσιμος ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει τοτ' ἦσαν ἤδη, Κώνστας δὲ ὁ Καλαμάρης, ἐπὶ τῆς Προύσης μόνος ἔτι τότε ἦν, ἐν τινι θεοφιλεῖ τοῦτον ἐξωνησαμένῳ τὴν οἰκίαν ἔχων.

ὡς μὴ τελείως ἔτι αὐτῷ τὴν ὄνην παρασχῶν, ἕως ἔγὼ γενόμενος κατ' αὐτήν, τοῦ Θεοῦ συνεργήσαντος μᾶλλον δὲ θαυματουργήσαντος, ἔξωνησάμην τελείως τοῦτον, καὶ ἐλεύθερος ἦν. Οὐκ ἔλαβον δὲ μετ' ἑμαυτοῦ τότε τοῦτον· οὐ γὰρ ἴδεν ποῦ καταντήσω, νῦν δὲ γραφῆ μεταπεμφάμενος σύνοικον ἔχω καὶ ὑπηρέτην, ὁ αἰχμάλωτος, τὸν ἠλευθερωμένον. Καὶ προσκείσθω τοῦτο τοῖς καινοῖς διηγήμασιν, ὅτι ὁ αἰχμάλωτος τῇ συναιχμαλώτῳ ἐλευθερίαν χαρίζεται, καὶ ὑπ' ἐξουσίαν ἔχει τὸν ἠλευθερωμένον, ὁ μὴδ' ἑαυτοῦ πω κύριος ὢν. Τότε δὲ μόνος καταλύσας, ὡς ἔφη, τῇ ἐξῆς ἱστορήσων ἐξῆλθον τὴν ἀνατολικὴν καὶ οὖσαν καὶ καλουμένην τῆς πόλεως πύλην ἐγγυτέρω τῶν ἄλλων οὖσαν. Ὡς οὖν μικρὸν προῆλθον τῆς πύλης, τί γὰρ δεῖ λέγειν οἰκοδομημάτων ὑψη καὶ κάλλη καὶ ὀχυρώματα, πάντα γὰρ ἢ πύλις αἴτη περιττὴ ταῦτα κἂν νῦν ἀχρείως, ὡς οὖν μικρὸν προῆλθον ὄρω κύβον ἐπὶ πεδιάδος ἐκ μαρμάρων ἐσκευασμένον καὶ οἶον εὐτρεπισμένον ἐπ' ἔργῳ. Καὶ δὴ τοὺς παρατυχόντας ἠρώτων, εἴ τις χρεία τοῦ κύβου, τοῦ ἄστεως μὲν ἐκτός, ἐγγὺς δὲ ὄντος ἐτοίμου προτεθειμένου· οἱ δέ, ἦν ὁ κύβος ἐπλήρου χρείαν διηγοῦντο καὶ πέρας ὁ λόγος ἔλαβεν οὕτω· καὶ φωνῶν ἐκ τῆς τοῦ ἄστεως πύλης ὀλολυζόντων αἰσθόμενοι, καὶ πρὸς τὸν ἦχον στραφέντες, ὡς εἶδομεν βαρβάρων σύνταγμα, νεκρὸν ἐκφερόντων, καὶ βαδιζόντων εὐθὺ τοῦ κύβου, μετέστημεν ἡμεῖς, καὶ βαδίζοντες ἠρέμα, τοσοῦτον ἀφιστάμεθα τούτων, ὅσον καὶ ὄρᾶν καὶ ἀκούειν τὰ παρ' αὐτῶν πραττόμενα καὶ λεγόμενα.

Φθάσαντες οὖν ἐπὶ τὸν κύβον ἐκεῖνοι, σιωπὴν ἔσχον βαθεῖαν ἅπαντες καὶ τὸ κιβώτιον σινδόσιν ἐσταλμένον λευκαῖς, ὃ τὸν νεκρὸν ἐντὸς ἔφερε, συναράμενοι πλείους, ἐπὶ τοῦ κύβου κοσμίως ἔθεντο. Εἶτα περιστάντες αὐτοί, μέσον εἶχον τῶν παρ' αὐτοῖς Τασιμανῶν ἓνα, καλεῖν δὲ εἰώθασιν οὕτω τοὺς ἀνακειμένους τῷ κατ' αὐτοὺς ἱερῷ. Τὰς χεῖρας οὖν οὗτος ἀνατείνας, ἐβόησεν· οἱ δὲ ἐπεβόησαν. Καὶ τοῦτο πεποίηται τούτοις τρεῖς· εἶτα τὸ μὲν κιβώτιον ἐκεῖνο λαμβάνουσιν ἐπὶ χεῖρας καὶ πορρωτέρω πέμπουσιν οἱ ταφῆ παραδώσοντες. Τῶν δ' ἄλλων ἕκαστος μετὰ τῶν Τασιμανῶν, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ ἴδια. Ὅτε τοίνυν ἐπιστρέφομεν καὶ ἡμεῖς καὶ κατὰ πόδας τὴν αὐτὴν εἰσερχόμεθα, τὸν δὲ Τασιμάνην ἰδόντες μετὰ καί τινων ἄλλων ὑπὸ τὴν σκιάν καθεσθέντα τῆς πύλης, ὡς καὶ τῆς εὐκρασίας ἀπολαῦσαι τοῦ ἀέρος κατὰ καιρὸν, Ἰούλιος γὰρ ὁ μὴν ἦν, ἀντικρὺ χριστιανῶν ὡς ἦν εἰκάσαι καθημένων, ἐκαθήσαμεν καὶ

ἡμεῖς. Ἡρόμην οὖν ἐκεῖ καθεζόμενος, εἴ τις εἶδησιν ἀμφοτέρων ἔχει τῶν διαλέκτων, ὧν ἐδεόμην. Ἐπεὶ οὖν παρήν, ἠξίωσα τοῦτον ὡς ἀπ' ἐμοῦ τοῖς Τούρκοις εἰπεῖν. ὅτι μὲν καλὸν τὸ παρ' ἡμῶν ἐκτὸς ἐκεῖ τελεσθῆναι, οἶδα· ὅτι γὰρ τοῦ τεθνηκότος καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἢ παρ' ἡμῶν γέγονε βοή· πρὸς τίνα γὰρ ἕτερον ἀποδέχομαι δὲ μαθεῖν καὶ τὸ παρ' ἡμῶν λαληθῆναι ἐκεῖ πρὸς τὸν Θεὸν τίποτ' ἦν. Ὁ δὲ Τασιμάνης ἔφη ἐρωτηθεὶς τῷ αὐτῷ χρησάμενος, συγγνώμην ἡτησάμεθα τῷ προκειμένῳ παρὰ Θεοῦ τῶν κατὰ ψυχὴν οἰκείων σφαλμάτων.

Ἐπολαβῶν εὐ γε εἶπον ἐγώ, ἀλλ' ὁ κριτὴς ἔχει πάντως καὶ τὴν συγγνώμην παρέχειν, κριτὴς δὲ καὶ καθ' ὑμᾶς παντὸς ἀνθρώπων γένους, ὁ Χριστὸς ἴξει· οὐκοῦν πρὸς ἐκεῖνον δεῖ τὰς εὐχὰς καὶ τὰς βουὰς ἀναπέμπειν· ἄρ' οὖν καὶ ὑμεῖς, τοῦτον ὡς θεὸν ἐπικαλεῖσθε, καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰδότες ἀδιαίρετον ὄντα τοῦ πατρὸς ὡς ἑμφύτου αὐτοῦ λόγον· οὐ γὰρ ἦν ὅτε ἦν ὁ θεὸς ἄλογος, οὐδὲ τοῦ ἐμφύτου λόγου χωρὶς. Ὁ δὲ Τασιμάνης δοῦλός ἐστι φησὶ τοῦ θεοῦ καὶ ὁ Χριστός. Ἐγὼ δὲ πρὸς αὐτὸν πάλιν, ἀλλὰ τοῦτο δεῖ σκοπεῖν βέλτιστε, ὅτι κρινεῖ καθάπερ καὶ ἡμεῖς φρατὲ ζῶντας καὶ νεκροὺς ἀναστίντας καὶ παριστίντας αὐτὸν ἐπὶ φρικτοῦ καὶ ἀδεκάστου βήματος προκαθήμενον ἐν τῇ μελλούσῃ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Ἀβραάμ δὲ ὁ ὑμέτερος προπάτωρ ὡς καὶ ὑμεῖς γεγραμμένον ἔχετε, τὰ γὰρ μωσαϊκὰ στέργειν ἰσχυρίζεσθε, καὶ παρ' Ἑβραίοις ὁρᾶν ἐστι φυλαττόμενον, ὁ γοῦν Ἀβραάμ πρὸς τὸν θεὸν φησὶν, ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν· ὥστε ὁ μέλλων κρίνειν πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ θεὸς ἐστὶν αὐτός, ὁ καὶ κατὰ τὸν προφήτην Δανιὴλ βασιλεὺς τοῦ παντός τε καὶ διὰ παντός, οὐκ ἄλλος παρὰ τὸν πατέρα κατὰ τὴν θεότητα ὑπάρχων, ὡς οὐδὲ τὸ ἡλιακὸν ἀπαύγασμα ἕτερον παρὰ τὸν ἥλιον κατὰ τὸ φῶς. Ὁ δὲ Τασιμάνης ἐδόκει δυσχεράνας καὶ σιγήσας μικρὸν, ἠρξάτο πλατύτερον λέγειν· συνήχθησαν γὰρ καὶ χριστιανοὶ καὶ τοῦρκοι πλείους πρὸς τὴν ἀκρόασιν· ἠρξάτο οὖν λέγειν, ὅτι στέργουσιν αὐτοὶ τοὺς προφήτας πάντας καὶ τὸν Χριστὸν καὶ τὰ τέσσαρα βιβλία τὰ ἐκ τοῦ θεοῦ καταβάντα, ὧν ἐστὶν ἓν καὶ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον· καὶ τελευτῶν ἐπιστρέψας πρὸς ἐμὲ τὸν λόγον, ὑμεῖς δὲ φησι, πῶς οὐ δέχεσθε τὸν ἡμέτερον προφήτην, οὐδὲ πιστεύετε τῷ τούτου βιβλίῳ ἔξ οὐρανοῦ καταβάντι.

Πρὸς αὐτὸν δ' ἐγὼ πάλιν, ἔθος ὑμῶν ἐστὶ καὶ ἡμῶν, ἐκ παλαιοῦ καὶ χρόνου καὶ νόμου βεβαιωθῆναι, ἄνευ μαρτυριῶν μηδὲν παραδέχεσθαι καὶ στέργειν ὡς ἀληθές, αἱ δὲ μαρτυρίαι διτταί· ἡ γὰρ ἀπὸ

τῶν ἔργων καὶ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ἢ παρὰ προσώπων ἀξιολογίων. Μωϋσῆς μὲν οὖν Αἴγυπτον ἐπαίδευσε σημείοις καὶ τέρασι θάλασσαν ἔσχισε ράβδῳ καὶ πάλιν ἠνώσεν, ἄρτον ὕψεν ἐξ οὐρανοῦ· καὶ τί δεῖ τ' ἄλλα λέγειν, πιστοῦ καὶ παρ' ἡμῖν ὄντος τοῦ Μωϋσέως· αὐτοῦ γὰρ καὶ ὑπὸ θεοῦ ὡς πιστὸς μαρτυρήται δοῦλος· ἀλλ' οὐ γινώσκω οὐδὲ λόγος· εἶτα κατὰ πρόσταγμα θεῖον εἰς τὸ ὄρος ἀνέβη καὶ ἐτελεύτησε, καὶ προσετέθη τοῖς πρὸ αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Χριστὸς, μετὰ τῶν ἑξαίσιων ὧν εἰργάσατο πολλῶν καὶ μεγάλων, καὶ παρ' αὐτοῦ Μωσέως, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν μαρτυρεῖται καὶ μόνος ἐξ αἰῶνος λόγος εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ παρ' ἡμῶν λέγεται, καὶ μόνος ἐξ αἰῶνος ἐκ παρθένου γεγένηται, καὶ μόνος ἐξ αἰῶνος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναληφθεὶς, ἀθάνατος ἐκεῖ διαμένει, καὶ μόνος ἐξ αἰῶνος ἐκεῖθεν πάλιν ἦξειν ἐλπίζεται, κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς ἀναστάντας· λέγω γὰρ περὶ αὐτοῦ, ὅσα καὶ παρ' ἡμῶν ὁμολογεῖται τῶν Τούρκων. Διὰ ταῦτα τοίνυν ἡμεῖς πιστεύομεν τῷ Χριστῷ καὶ τῷ εὐαγγελίῳ αὐτοῦ, τὸν δὲ Μαχούμετ οὔτε παρὰ τῶν προφητῶν εὐρίσκομεν μαρτυρούμενον, οὔτε τι ξένον εἰργασμένον καὶ ἀξιόλογον πρὸς πίστιν ἐνάγον· διὰ τοῦτο οὐ πιστεύομεν αὐτῷ, οὐδὲ τῷ παρ' αὐτοῦ βιβλίῳ. Ὁ δὲ Τασιμάνης, δῆλος μὲν ἦν πρὸς ταῦτα δυσχεραίνων, ἀπελογεῖτο δὲ ὁμῶς λέγων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γεγραμμένον ἦν περὶ τοῦ Μωάμεθ, καὶ ὑμεῖς ἐξεκόψατε τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄκρας ἀνατολῆς ἐξελθὼν ἡλίου μέχρι καὶ τῆς αὐτοῦ δύσεως ὡς ὄρας νικῶν κατήντησεν.

Ἐγὼ δὲ πρὸς αὐτὸν ἔφην, τοῦ μὲν παρ' ἡμῖν εὐαγγελίου οὐδὲν οὐδέποτε παρ' οὐδενὸς ἐξεκόπη χριστιανῶν, οὐδὲ μεταπεποιήται τὸ παράπαν· ἀραὶ γὰρ ἐπὶ τοῦτο κεῖνται βαρεῖαι καὶ φρικωδέσταται καὶ ὁ τολμῶν ἐκκόψαι ἢ μετασκευάσαι τι, τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον αὐτὸς ἐκκέκοπται. Πῶς οὖν χριστιανὸς ἂν τις τοῦτο πεποίηκε, πῶς δ' ἂν ἦν ἔτι χριστιανὸς αὐτός, ἢ χριστιανοῖς ὄλως δεκτός, ἀποξέων τὰ θεοχάρακτα, καὶ ἂ Χριστὸς αὐτὸς ἢ ἐνέγραψεν, ἢ προείρηκεν; Ἀλλὰ καὶ πολλαὶ καὶ διάφοροι διάλεκτοι μάρτυρες, πρὸς ἃς ἐξ ἀρχῆς εὐθύς μετελήφθη τὸ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον, οὐδὲ κατὰ μίαν μόνην ἐξ ἀρχῆς γεγραμμένον· πῶς γὰρ ἂν διέλαθεν εἴ τι μεταπεποιήται, πῶς δ' ἂν ἐν διαφόροις ἔθνεσι καθάπερ μέχρι νῦν τὸ συναρδὸν ἐτηρεῖτο κατὰ διάνοιαν. Ἔστι δὲ καὶ παρὰ πολλοῖς ἑτερόφροσι τὸ τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον, οὓς ἡμεῖς καλοῦμεν αἵρετικούς, ὧν τινες ἔστιν ἂ συμφωνοῦντες ἡμῖν οὐδὲν ὁμῶς ἔχουσι τοιοῦτον δεικνύειν ἐν τῷ

εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ παρ' αὐτοῖς δὲ τοῖς ἀντειποῦσιν ἐξ ἀρχῆς, πολλοὶ δὲ καὶ οὗτοι, οὐδὲν δείκνυται τοιοῦτον. Ἔστι γε μὴν καὶ τὰ ἐναντία φανερώως εὑρεῖν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· πῶς ἂν οὖν τοῖς ὑπεναντίοις ἐπεμαρτύρησε, πρὸς δὲ τούτοις ἔνεστιν οὐδὲν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ὃ μὴ καὶ τοῖς θείοις προκίρηται προφήταις. Εἰ οὖν ἐν τούτῳ γεγραμμένον ἦν περὶ Μαχούμετ τι χρηστόν, καὶ ἐν τοῖς προφήταις γεγραμμένον ἂν ὑπῆρχεν· εὔροις δ' ἂν μᾶλλον γεγραμμένον καὶ μὴ ἐπαληθευμένον, ὅτι ἐλεύσονται πολλοὶ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφήται καὶ πολλοὶς πλανήσουσι· διὸ καὶ παραγγέλλει λέγων, μὴ οὖν πλανηθῆτε ὀπίσω αὐτῶν.

Εἰ μὲν γάρ καθάπερ ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ ἀπ' αἰῶνος πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν προφήται διὰ θανάτου πρὸς γῆν ἐπέστρεψαν ἅπαντες καὶ κείνται τὸν ἐξ οὐρανοῦ κριτὴν ἀναμένοντες, οὕτω καὶ ὁ Χριστός· ἄλλος ἂν ἦλθε μετ' αὐτὸν πάλιν, ὅς ἂν εἰς οὐρανὸν ἀνῆλθε καὶ τὸ τέλος ἐπέθηκε· πέρας γάρ τῶν ἐνθάδε πάντων ὁ οὐρανός. Ἐπεὶ δὲ ὡς καὶ ἡμεῖς ὁμολογεῖτε ὁ Χριστὸς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνῆλθεν, οὐδεὶς ἕτερος τοῖς εἰς φρονοῦσι προσδοκᾶται μετ' αὐτόν. Οὐκ ἀνέβη δὲ μόνον εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Χριστός, ἀλλὰ καὶ προσδοκᾶται πάλιν αὐτὸς ἐλεύσεσθαι, ὡς ἡμεῖς καὶ τοῦτο συνομολογεῖτε· ὥστε αὐτὸς ἔστι καὶ ὁ ἐλθὼν καὶ ἐρχόμενος καὶ προσδοκώμενος πάλιν ἐλεύσεσθαι· καὶ καλῶς ἡμεῖς ἕτερον οὐδένα παρ' ἐκεῖνον ἢ δεχόμεθα ἢ προσδοκῶμεν.

Προσδοκᾶται δὲ ἐκεῖνος πάλιν ἵξαι ἵνα κρίνη τοὺς ἀνθρώπους, διατί; ὅτι καθάπερ αὐτὸς εἶπεν, ἦλθε καὶ ἐπεφάνη τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον, τοῦτέστιν αὐτὸς καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ διδασκαλία καὶ ἡγάπησαν οἱ ἄνθρωποι ἕτεροδιδασκαλοῦντες καὶ καθηδουπαθοῦντες μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς. "Ἰν' οὖν μὴ τοῦτο πάθωμεν, ὃ μὲν κορυφαῖος τῶν τοῦ Χριστοῦ μαθητῶν, ἔσονταί φησι ψευδοδιδάσκαλοι καὶ ψευδοπροφήται, οἵτινες παρεισάξουσιν αἰρέσεως ἀπωλείας καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλαστοῖς λόγοις ὑμᾶς ἐμπορεύσονται· πολλοὶ γὰρ ἑξακολουθήσουσιν αὐτῶν ταῖς ἀσελγείαις. Ἐτερος δὲ πάλιν κἂν ἄγγελός φησιν εὐαγγελίσηται ὑμῖν παρ' ὃ ὑμῖν εὐαγγελισάμεθα, ἀνάθεμα ἔστω. Ὁ δὲ εὐαγγελιστής, πᾶν φησι πνεῦμα, ὃ μὴ ὁμολογεῖ Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι. Πῶς οὖν ὁ λέγων μὴ εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ τὸν λέγοντα μὴ εἶναι κύριον τὸν διὰ σαρκὸς ἐπιφανέντα Ἰησοῦν, βιβλίον ἂν παρέδωκε, λέγον ἐκ τοῦ

Θεοῦ ἐλεύσεσθαι τὸν τοῦτο διαβεβαιούμενον· οὐκ ἔστιν τοῦτο οὐκ ἔστιν.

Ἐξ ἀνατολῆς δὲ κινήσας ὁ Μωάμεθ, μέχρι καὶ δύσεως ἡλίου διήλθε νικῶν, ἀλλὰ πολέμῳ καὶ μαχαίρῃ καὶ λεηλασίᾳ καὶ ἀνδραποδισμοῖς καὶ ἀνδροκτασίαις· ὧν οὐδὲν ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ προηγουμένως ἔστι, τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου δὲ μᾶλλον προηγουμένου θέλημα. Τί δὲ, καὶ Ἀλέξανδρος οὐκ ἐκ δύσεως κινήσας τὴν ἀνατολὴν ὑπηγάγετο πᾶσαν· ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἄλλοτε πολλάκις στρατεύσασμενοι πολλοί, τῆς οἰκουμένης ἐπεκράτησαν πάσης, οὐδενὶ δὲ τούτων οὐδὲν γένος τὰς ἑαυτῶν ἐνεπίστευσαν ψυχάς, ὡς ὑμεῖς τῷ Μαχούμετ. καίτοι οὗτος, ὁμοῦ τε βίαν ἐπάγων καὶ τὰ καθ' ἡδονὴν προτεινόμενος οὐδὲ μέρος ἐν ὄλον τῆς οἰκουμένης προσεταιρίσατο· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλία, καίτοι τῶν τοῦ βίου σχεδὸν ἀπάντων ἡδέων ἀπάγουσα, πάντα τε περιέσχε τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα, καὶ μεταξὺ τῶν αὐτῇ πολεμοῦντων κρατεῖ, μηδεμίαν αὕτη βίαν ἐπάγουσα, νικῶσα δὲ μᾶλλον τὴν ἀντεπαγομένην βίαν ἐκάστοτε ὡς καὶ οὕτω ταύτην εἶναι τὴν νίκην τὴν τὸν κόσμον νικήσασαν.

Ἐν δὲ τούτοις, πρὸς ὀργὴν ἴδη κινουμένους ἰδόντες τοὺς Τούρκους οἱ παρατυχόντες χριστιανοὶ κατένευσάν μοι παρεῖναι τὸν λόγον. Ἐγὼ δὲ πρὸς ἰλαρότητα μεθέλκων, ὑπομειδιάσας πρὸς αὐτοὺς πάλιν ἔλεγον, εἴ γε κατὰ τοὺς λόγους συμφωνοῦμεν, ἐνὸς ἂν ἦμεν καὶ δόγματος· ἀλλ' ὁ νοῶν νοεῖτω τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν. Εἷς δὲ τις ἐκείνων εἶπεν, ὡς ἔσταί ποτε ὅτε συμφωνήσομεν ἀλλήλοις. Καὶ ἐγὼ σινεθέμην καὶ ἐπευξάμην τάχιον ἴκειν τὸν καιρὸν ἐκεῖνον. Ἀλλὰ τί τοῦτ' ἔφην πρὸς τοὺς νῦν κατὰ δόξαν ἑτέρως ἢ τότε ζῶντας· συνεθέμην γὰρ μνησθεὶς τῆς τοῦ ἀποστόλου φωνῆς, ὅτι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἑξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς, τοῦτο δὲ ἔσταί πάντως ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀλλ' ἐν τούτοις διελύθη κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ σύλλογος· τὰ δ' ἐν ταῖς ἑξῆς γράφειν ὁ μὲν λογισμὸς ἐθέλει, ἡ δὲ χεὶρ οὐκ ἰσχύει. Καὶ ταῦτα δὲ δι' ὑμᾶς ἔγραψα τοὺς ποθοῦντας· εἰδέναι γὰρ ποθοῦσι τὰ τοῦ πατρὸς οἱ παῖδες καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων, οἱ τῆς νιοθεσίας τοῦ πνεύματος ἐπιγνώμονες· ὥσπερ δὲ ἦνίκα σὺν ὑμῖν ὑπῆρχον, κοπιῶν ἐν λόγῳ, καὶ ἰδίᾳ καὶ παρησιᾳ πάντας ἐδίδασκον τὴν πρὸς σωτηρίαν φέρουσαν ὁδὸν, μηδὲν ὑποστελλόμενος, εἰ καὶ τισὶ δόξαιμι βαρὺς, οὕτω καὶ ἀπὼν νῦν καὶ ἐν πειρασμοῖς ὧν, ἐν

βραχεῖ γράφω πᾶσι, μὴδὲν ὑποστελλόμενος, ὅτι, Θεὸν πλουτοῦ-
 μεν ζῶντα καὶ ἀληθινὸν καὶ μαρτυρούμενον οὐκ ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς
 μόνον καὶ τῶν ἐκ Θεοῦ προφητῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τῶν
 πραγμάτων αὐτῶν. Δικαίως οὖν οὗτος καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἡμῶν πί-
 στιν ἀπαιτεῖ ζῶσαν εἶναι καὶ ἀληθινὴν καὶ μαρτυρουμένην ὑπὸ τε
 τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐκ Θεοῦ διδασκάλων, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων καὶ τῶν
 πραγμάτων αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ εὐαγ-
 γελίου πολιτευόμεθα. Οὕτω γὰρ τὸ πνεῦμα τῆς εὐαγγελικῆς χάριτος
 κατὰ τὸν ἀπόστολον συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἔσμεν τέ-
 κνα Θεοῦ· εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγ-
 κληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. Αὕτη ἔστιν ἡ ζῶσα πίστις· ἡ γὰρ πίστις χω-
 ρίς τῶν ἔργων νεκρὰ ἔστιν, ἕτερός φησι τῶν κηρύκων τῆς πίστεως.
 Νεκρὸν δὲ τῷ ζῶντι Θεῷ οὐκ εὐπρόσδεκτον· οὐ γὰρ ἔστιν ὁ Θεὸς
 Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Ὁ γοῦν νεκρὸν ἔχων τὴν πίστιν διὰ τῆς
 τῶν ἀγαθῶν ἀπραξίας, νεκρὸς ἔστι καὶ αὐτός, ὡς μὴ ἐν τῷ Θεῷ ζῶν
 καὶ εὐρισκόμενος, τῷ μόνῳ χορηγῶ τῆς ἀληθινῆς καὶ ἀκηράτου
 ζωῆς, ἕως ἂν μαθῶν ὡς ὁ σεσωσμένος ἄσωτος τὴν στέρησιν ἦν
 ἔπαυθε, τῶν ἔργων τῆς ζωῆς μακρυνθεῖς, ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Θεὸν
 διὰ τῶν ἔργων τῆς μετανοίας καὶ ἀκούσῃ παρ' αὐτοῦ ὡς ὁ σεσω-
 σμένος ἄσωτος ἐκεῖνος, οὗτος ὁ υἱὸς μου νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν.
 ἀπολωλὼς καὶ ἀνευρέθη. Οὕτω γὰρ καὶ ἀληθινὴν ἔξει πίστιν· ἡ γὰρ
 μὴ διὰ τῶν ἔργων τῆς σωτηρίας μαρτυρουμένη πίστις, οὐ μᾶλλον
 πίστις ἢ ἀπιστία ἔστι καὶ οὐχ ὁμολογία μᾶλλον ἢ ἄρνησις· καὶ τοῦτο
 παρίστησιν ὁ περὶ τῶν τοιούτων λέγων, Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι,
 τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς
 πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. Ἔτερος δὲ τῶν συναποστόλων φησί.
 δεῖξόν μοι τὴν πίστιν σου ἐκ τῶν ἔργων σου· καὶ τίς πιστός· δει-
 ξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ. Τί γὰρ ὄφελος, ἐὰν
 τὴν πίστιν λέγῃ τις ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ· μὴ δύναται ἡ πίστις σω-
 σαι αὐτόν; Οὐδαμῶς· σὺ πιστεύεις ὁ Χριστὸς εἰς Θεὸς ἔστι μετὰ πα-
 τρὸς καὶ πνεύματος· καλῶς ποιεῖς· ἀλλὰ καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσι
 καὶ φρίττουσι λέγοντα, οἶδαμέν σε τίς εἶ, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψί-
 στου. Δαιμόνια δ' ὁμῶς καὶ ἀντίθετά ἔστι, διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν
 ἀπὸ τῶν ἔργων ἀντίθεσιν.

Ὅρατε μὴ τοῖς κακόφροσι τούτοις παραπλήσιόν τι πάσχητε, οὐκ
 ἐπὶ τῆς θεοσεβείας λέγω, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πολιτείας, ὅπερ ἐπὶ τῶν δογμα-
 των οὗτοι· σκοπεῖτε γὰρ μὴ καθάπερ οὗτοι λόγον τοῦ θεοῦ καὶ

πνοην αὐτοῦ, καὶ Χριστὸν τουτέστι θεῖον ἄνθρωπον τὸν ἐκ παρθένου τεχθέντα λέγουσιν, εἶτα ὡς μὴ θεὸν ὄντα τοῦτον φεύγουσι φρενοβλαβῶς καὶ ἀθετοῦσιν, οὕτω καὶ ὑμεῖς εἰρεθίητε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς, δικαίαι μὲν εἶναι λέγοντες καὶ ἀγαθαί, εἶθ' ὡς μὴ τοιαύτας οὕσας διὰ τῶν ἔργων ἀθετοῦντες, καὶ τὸ ὄντως ἀγαθὸν οὐκ ἀγαθὸν ἡμῖν δεικνύντες καὶ φεικτὸν τὸ ὄντως ἔργον.

Εἶπέ, πῶς σοι τις τῶν ἀπίστων πιστεύσειε λέγοντι πιστεῖν εἰς τὸν παρθένον, καὶ ἐκ παρθένου τεχθέντα πατρὸς μὲν ἀχρόνως καὶ προαιωνίως, ἐν χρόνῳ δὲ ὑπὸ μητρὸς ἰστέρον, εἰ καὶ ὑπερφυῶς, μήτε παρθενίαν, μήτε γούνην σωφροσύνην ἀσκοῦντι, ἀλλὰ ταῖς ἀλλοτρίαις ἀνεπιστροφῶς ἐπιμεινομένῳ, καὶ τῇ ἀκολασίᾳ ἐκδεδομένῳ; πῶς ὁ μεθύων καὶ γαστριζόμενος υἱοποίητος εἶναι παραστήσει διὰ τοῦ πνεύματος, τῷ μέχρι καὶ τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐν ἐρήμῳ νηστεύσαντα καὶ διὰ βίου νομοθετήσαντα τὴν ἐγκράτειαν; πῶς ὁ ἀγαπῶν τὴν ἀδικίαν τῷ τὰ δίκαια κρίνειν ἐγγελενομένῳ, ὁ ἀνελεήμων τῷ γινεσθαι οἰκτίρμωνες λέγοντι, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οἰκτίρμων ἐστίν, ὁ ἀγαπῶν τὸν πλοῦτον, τῷ ταλανίζοντι τοὺς πλουτουύντας, ὁ μὴ συμπάθειαν πρὸς τοὺς πταίοντας καὶ μακροθυμίαν, ἔτι δὲ πραότητα καὶ ἀνεξικακίαν καὶ ταπεινώσειν ἐνδεικνύμενος, τῷ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδειξαμένῳ, καὶ προτρεψαμένῳ πρὸς ταῦτα διὰ τῶν λόγων; μάθετε γὰρ φησὶν ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρῶτος εἶμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν καὶ ἂν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τὰ παραπτώματα τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν, οὐδὲ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος ἀφήσει τὰ παραπτώματα ὑμῶν, ὅς καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ κρεμάμενος, ὑπόδειγμα διδοὺς ἡμῖν ἑαυτὸν, μὴ στήσης ἔλεγε πρὸς τὸν πατέρα τοῖς σταυρωταῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην.

Ἄλλ' ἔρεῖ τις, ἔκείνος θεὸς ἦν αὐτόθεν τῆς κακίας ὑπεξηρημέγος. Ἐγὼ πολλὰ πρὸς τοῦτο λέγειν, ἀλλ' οὐχ ὁ καιρὸς συγχωρεῖ. Καὶ παρὰ σοῦ δὲ ὅμως ἡμεῖς, οὐ τὴν θεϊκὴν ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπίνην ζητοῦμεν ἀρετὴν, δὸς σὺ τὴν ἀρχὴν ταύτης, ὁ δὲ θεὸς παράσχηται τὴν τελείωσιν. Ἀπόστα τῆς κακίας ἐν τῇ χώρᾳ γενοῦ τῆς ἀρετῆς; ἐπιλαβοῦ τῶν ἔργων τῆς μετανοίας, καὶ προσμένων παρὰ τοῦ θεοῦ λήψαι οὐ μόνον τῆς ἀνθρωπίνης ἀρετῆς τὴν τελείωσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς προσκτήσει τὰς θεϊκὰς ὑπερφυῶς ἀρετὰς διὰ τῆς τοῦ θείου πνεύματος ἐνοικήσεως; οὕτω γὰρ θεοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος. Ὁ γὰρ κολλώμενος διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀρετῆς τῷ θεῷ, ἐν πνεῦμα μετὰ τοῦ θεοῦ γίνεται διὰ τῆς τοῦ θείου πνεύματος χάριτος ἥτις μετὰ πάντων ὑμῶν εἶη πάντοτε νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἀμήν.